

ПРОЕКТУВАННЯ ПРОФЕСІОГРАМИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена науковому обґрунтуванню й розробленню професіограми викладача вищої школи на засадах неперервної, компетентнісно орієнтованої педагогічної освіти. Внаслідок застосування теоретичних методів було визначено методологічні орієнтири сучасної професіографії, висвітлено діахронічні аспекти формування професіографічних вимог у вітчизняній педагогіці, проаналізовано теоретичні погляди і підходи до професіографічного проектування. На основі змодельованої багаторівневої структури професіограми відпрацювали перелік професіографічних вимог у термінах компетентнісної освітньої парадигми, встановили умови успішного їх виконання у системі неперервної професійної освіти, найважливішими з яких визнано особистісну сприйнятливість викладача до інновацій, сформованість потреби у самоактуалізації і саморозвитку, усвідомлення власної значущості в реалізації освітніх цілей; спрямованість на досягнення позитивних результатів у педагогічній діяльності; атмосфера співробітництва та співтворчості в академічному середовищі тощо. Проведене дослідження дозволило довести необхідність розроблення цілісної професіограми викладача вищої школи для неперервної педагогічної освіти на основі критеріальних вимог у термінах компетентнісного підходу, уточнити психолого-педагогічні умови її практичної реалізації.

Ключові слова: *неперервна педагогічна освіта, педагогічна майстерність, професійна компетентність, професіограма викладача вищої школи, професіографія, професіоналізм.*

Постановка проблеми. Справжнім завоюванням демократичного суспільства останніх десятиліть є визнання пріоритетності індивідуальних освітніх потреб, особистісної та професійної самореалізації кожної людини. Концептуальною для сучасної вищої школи стає методологічна настанова про те, що «особистість створюється особистістю, соціумом, життям, власною життєдіяльністю, життєтворчістю» [1, с.304]. Саме тому особливій актуальності набувають проблеми проектування моделі сучасного викладача вищої школи, обґрунтування й розроблення професіографічних вимог до нього на засадах неперервності професійної підготовки та компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічним підґрунтям порушеної проблеми виступають праці В. Андрущенка, Б. Гершунського, Л. Губерського, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Кузьміної, М. Михальченка, К. Поппера та ін. Системному дослідженню професіограми викладача вищої школи присвячені розвідки Б. Бім-Бада, С. Вітвицької, І. Зимньої, А. Маркової, Ю. Татура, М. Шелера та багатьох інших учених.

В обґрунтуванні сучасної професіограми викладача вищої школи виходимо з філософських ідей прагматизму (Ч.С. Пірс, В. Джеймс, Дж. Дьюї) про дієвий перетворювальний дослідницький характер професійної діяльності, інтерсуб'єктність і проблемність професійного пошуку; екзистенціалізму (М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр) про свободу професійного розвитку, вільний вибір фахівця, його особистісну відповідальність за результати власної професійної діяльності; синергетики (В. Буданов, В. Ільїн, В. Кремень, М. Левківський, С. Шевелєва та ін.) щодо нелінійності процесу професійного розвитку, впровадження нового типу відносин між суб'єктами педагогічної взаємодії на засадах діалогізму, взаєморозуміння, співробітництва, співтворчості; акмеології (С. Анісімов, О. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна, А. Маркова, М. Шелер та ін.) про цілеспрямоване прагнення фахівця до вершини професійного розвитку та неперервне самовдосконалення; аксіології (Б. Бім-Бад, В. Кремень, М. Никандров, В. Сластьонін та ін.) про ціннісний характер професійної діяльності.

Сучасність потребує високоосвічених і високоморальних, активних, комунікабельних, креативних педагогів-наставників, яким притаманний гуманістичний, полікультурний, нерепресивний світогляд, які володіють відповідними ціннісними орієнтаціями, демонструють високу культуру та естетику міжособистісної взаємодії, здатність досягати як особистісного, так і колективного успіху. Як слушно зазначає К. Поппер, нав'язування цінностей, властиве

авторитарній педагогіці, є категорично неприйнятним для відкритого суспільства. «Відповідно, спроби нав'язати вищі цінності не лише зазначають невдачі, а й можна стверджувати, що вони завдають шкоди...», – стверджує автор праці «Відкрите суспільство та його вороги». – А принцип, згідно з яким тим, хто нам довіряє, ми передусім не повинні завдавати шкоди, слід визнати таким самим основним для освіти, як і для медицини. «Не зашкодь» (а отже, дай молодим те, в чому вони відчувають нагальну потребу, щоб стати незалежними від нас і спроможними робити свій вибір) – це було б дуже корисною метою для нашої освітньої системи...» [4, с.300].

В «Енциклопедії освіти» професіограма витлумачується як «зумовлена змістом праці система інформації про соціально-економічні, технологічні, санітарно-гігієнічні та педагогічні аспекти професії, її психологічні й психофізіологічні властивості та якості, що необхідні й достатні для успішного оволодіння і ефективного виконання конкретної професійної діяльності» [2, с.740]. Повністю поділяємо думку про те, що професіограма повинна охоплювати весь комплекс проблем, пов'язаних із визначенням особливостей професійної діяльності, умов праці, професійним відбором, а тому до її структури мають входити такі важливі елементи, як загальна характеристика професії, санітарно-гігієнічні умови та безпека праці, вимоги професії до працівника та ін. Розроблення професіограми має здійснюватись на основі принципів системності, науковості, цілеспрямованості, з урахуванням «динаміки розвитку професії, перспектив професійного зростання працівника і кар'єри» [2, с.741]. Останнє положення набуває концептуальності та пріоритетності в умовах розбудови неперервної професійної освіти, розроблення професіограми викладача вищої школи на основі європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя.

Підґрунтям розроблення професіографії сучасного викладача мають виступати не лише теоретичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних фахівців, документи Болонського процесу, але і педагогічний досвід минулого. У зв'язку з цим окремої уваги заслуговує «Порядок шкільний. Статут ставропігійної школи у Львові 1586 р.», в якому було репрезентовано професіограму викладача школи підвищеного типу – Львівської братської школи.

Професіограма Львівської братської школи складалась з цілої низки загальних і спеціальних вимог, яким мав відповідати претендент на посаду «дидака». Зокрема, у п. 1 цього документу містились 6 атрибутивних і 11 номінативних критеріїв відбору: «Дидакал, або ж учитель, цієї школи має бути благочестивий, розумний, смиренномудрий, покірливий, повстримний, не п'яниця, не блудник, не лихвар, ані срібнолюбець, не гнівливий, не заздросник, ані сміхостроїтель, не соромослівець, не чародій, ні байкосказатель, не посібник ересям, але людина сприятлива благочестю, образ добрих, і в цьому себе має подавати не [тільки] в отих добродійностях – нехай будуть учні як учитель їхній» [5].

У наступних пунктах викладена система вимог конкретизувалась і доповнювалась. Так, наприклад, у п.2 додавалось 4 вимоги: «...дидакал, узявши доручене йому дитя, має його навчати з промислом доброї науки, карати за неслухняність не по-тиранському, а по-учительському, не за силою, не розпутне, але спокійно і смиренно, не тільки по-мирському, але вище мирського, щоб через непильність свою, чи заздрість, чи лукавство не залишився винний Богові вседержителю ані за жодного, а потім батькам його та йому самому». У пп. 5, 20 вводились настанови, що передбачали опанування демократичного стилю управління освітнім процесом («Учити дидакал і любити має всіх дітей однаково, як синів багатих, так і вбогих сиріт...»), самовдосконалення, адже педагог не повинен бути «кощунником, недбальцем, ...наклепником, величавим».

Окремі вимоги відзначались яскраво вираженим етнопедагогічним характером. Наставляючи дитину на шлях істинний, педагог мав виховувати її в дусі християнських чеснот, пошани до батьків: «Після вечірні в суботу має дидакал розмовляти з дітьми час немалий більше, аніж у інші дні, навчаючи їх страхові Божому і дитячим соромливим звичаям, як мають триматись у церкві супроти Бога, вдома – супроти батьків своїх, а деінде утримувати цноту та сором» [5]. Таким чином «Порядок шкільний» можна вважати першою вітчизняною професіограмою педагога.

Протягом тривалого часу вітчизняна вища школа змушена була провадити реакційну освітню політику метрополій, які насаджували українцям шовіністичну ідеологію, чужу мову, культуру, зокрема і погляди на особистість викладача. Останній мав бути апологетом самодержавної влади, відзначатись слухняністю, відданістю режиму, педантичністю, чиношануванням, негуманним ставленням до своїх вихованців. Проте кращі українські педагоги відстоювали гуманістичні погляди на освіту, утверджували у своїх працях і педагогічній діяльності образ педагога-гуманіста. Прикладом цього може слугувати педагогічна спадщина засновника

військової педагогіки як науки М. Драгомирова, який у своїй книжці «Офіцерська пам'ятка» наголошував: «Той, хто виховує, повинен сам володіти розумом, великим самовладанням, добротою, високими моральними поглядами», «Геніальні педагоги є рідкісними; але люди терплячі, тямущі й наполегливі нерідкісні».

Після здобуття Україною державної незалежності внаслідок деідеологізації національної вищої школи, її гуманізації відбулись кардинальні зрушення у педагогічній професіографії, яка на початку ХХІ століття почала позбавлятися рудиментів сцієнтизму, набула компетентнісного спрямування. Втім до останнього часу не вдалося вирішити цілу низку проблемних питань, пов'язаних із розробленням професіограми сучасного викладача вищої школи для системи неперервної освіти:

1. Вироблення спільного бачення структури неперервної професійної освіти викладача (принципи, рівні, етапи).

2. Відпрацювання для кожного рівня (етапу) переліку професійних вимог із дотриманням принципів послідовності, наступності, узгодженості, стандартизованості, а також перспективності розвитку фахівця.

3. Узгодження переліку базових (ключових) компетентностей.

4. Визначення компонентів професійної компетентності.

5. З'ясування психолого-педагогічних умов, які сприятимуть цілеспрямованому неперервному професійному розвитку викладача, досягненню ним запланованих результатів у особистісному і кар'єрному зростанні.

Мета статті – проаналізувати теоретико-методологічні засади педагогічної професіографії, розкрити сучасні підходи до розроблення професіограми викладача вищої школи для системи неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням сучасних освітніх настанов, принципів і підходів до організації вищої педагогічної освіти під професіограмою розглядаємо систематизований опис ідеальної моделі викладача, що охоплює сукупність характеристик (рис, ознак, якостей) за основними напрямками професійної діяльності на певному етапі професійного розвитку (компетентність – професіоналізм – майстерність), умов їх набуття (розвитку, вдосконалення), критеріїв оцінювання. У контексті компетентнісної освітньої парадигми професіограма має бути спрямована на досягнення викладачем конкретних результатів професійної підготовки, які відображаються у термінах компетентнісного підходу.

Дублінська модель універсальних описів результатів навчання (дублінські дескриптори) може виступати певним підґрунтям для визначення базових і професійних компетентностей, але вона не дозволяє цілісно підійти до розроблення професіограми викладача вищої школи в умовах неперервної освіти, оскільки спирається на обмежене коло критеріїв: знання та розуміння; застосування знань та розуміння; формулювання суджень; комунікативні навички; здатність до самостійного навчання.

Враховуючи напрацювання фундаторів професійної педагогіки (С.Я. Батишев, І.О. Зимня, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, О. М. Новиков, Ю. Г. Татур та ін.), виокремили три основних етапи професіографії викладача вищої школи, що характеризують досягнуті ним результати:

1. Професійна компетентність.

2. Професіоналізм.

3. Педагогічна майстерність.

Професійна компетентність викладача вищої школи є, на нашу думку, особистісним новоутворенням, інтегральним показником готовності до розв'язання освітньо-виховних завдань на основі здобутих під час навчання знань, умінь, навичок, сформованої культури педагогічного спілкування, етики та естетики педагогічної діяльності. У структурі професійної компетентності викладача ВВНЗ виокремлюємо такі компетенції:

1. *Теоретико-методологічна* (сформованість цілісного уявлення про філософські і загально-наукові засади вищої професійної освіти, її мету та завдання, пріоритети і цінності; здатність обґрунтовано, переконливо розкривати роль науки у системі формування особистості фахівця).

2. *Предметно-діяльнісна* (здатність використовувати набуті фахові, психолого-педагогічні знання, вміння, навички з метою ефективного розв'язання освітньо-виховних завдань).

3. *Інформаційно-комунікативна* (здатність застосовувати різноманітні джерела та способи отримання інформації в освітніх цілях, готовність постійно поглиблювати за їх допомогою власні знання; сформованість культури педагогічного спілкування, володіння різноманітними засобами, прийомами і формами комунікації).

4. *Діагностично-прогностична* (здатність діагностувати рівень підготовки слухачів, передбачати результати власної педагогічної діяльності).

5. *Управлінська* (здатності, пов'язані із самоорганізацією та управлінським забезпеченням навчального процесу: планування, організація, контроль).

6. *Проектувально-корекційна* (здатність проектувати та коригувати власну професійну діяльність, постійно працювати над його вдосконаленням).

7. *Технологічна* (володіння технологіями та методиками викладання, здатність добирати методи і засоби з урахуванням освітніх завдань, рівнів підготовки слухачів, перспектив їх професійного зростання).

8. *Науково-дослідницька* (здатність самостійно проводити теоретичні та прикладні дослідження, використовувати їх результати в навчальному процесі; готовність керувати науково-дослідницькою діяльністю слухачів).

9. *Етична* (дотримання педагогічної етики у професійній діяльності, спілкуванні, міжособистісних стосунках тощо).

10. *Загальнокультурна* (повага до національної і світової культурної спадщини; здатність естетизувати власну діяльність, виявляти толерантність, тактовність, ввічливість у спілкуванні з колегами, вихованцями та батьками).

11. *Творча* (здатність до творчої діяльності в її різноманітних видах і формах, готовність генерувати нові педагогічні ідеї та реалізовувати їх на практиці).

Професійна компетентність виступає тим підґрунтям, на якому за певних умов формується професіоналізм викладача.

Професіоналізм є наступним етапом становлення педагога, що передбачає вироблення протягом певної викладацької практики індивідуального стилю, поглиблення й осмислення педагогічного досвіду, відпрацювання навичок успішної реалізації освітньо-виховних завдань. Підтвердження такого розуміння сутності професіоналізму, його співвідношення з поняттями «компетентність» і «майстерність» знаходимо у працях І. Зязюна, О. Бодальова, Н. Кузьміної, А. Маркової.

Складниками професіоналізму у будь-якій професії І. А. Зязюн називає «компетентність та озброєність системою вмій» [3, с. 14]. Разом з тим професіоналізму в педагогічній діяльності неможливо досягти без сформованості таких особистісних якостей, як саморегуляція, аналітизм, критичне ставлення до себе і власних професійних здобутків, здатність до самовдосконалення. «Для педагога робота над собою – необхідна передумова набуття та збереження професіоналізму, – зазначають автори підручника «Педагогічна майстерність». – Це цілеспрямований процес, він є продовженням професійного виховання, коли майбутній учитель ...самостійно обирає мету самовдосконалення, постійно аналізує здобутки професійного зростання, займається самоосвітою» [3, с. 44].

Найвищою сходинкою у процесі професійного розвитку викладача ВВНЗ є педагогічна майстерність, під якою розуміють «найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо характеризувати якість результату), вияв творчої активності особистості педагога (якщо характеризувати психологічний механізм успішної діяльності)» [2, с.641]. Педагогічну майстерність витлумачують і як «комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі» [3, с. 30]. Концептуального значення для нашого дослідження набувають підходи до визначення педагогічної майстерності на критеріальній основі. Так, наприклад, С. У. Гончаренко серед основних критеріїв майстерності педагога виокремлює гуманність, науковість, педагогічну доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, оригінальність, здатність до творчості. Останній критерій є визначальним для розмежування професіоналізму та майстерності, оскільки саме у творчій діяльності проявляється неповторний образ педагога-майстра.

Формування системи неперервної педагогічної освіти на засадах компетентнісної освітньої парадигми потребує подальших теоретичних досліджень із метою обґрунтування критеріальних ознак компетентності, професіоналізму і майстерності викладача вищої школи, які повинні мати перспективний, випереджальний характер з урахуванням тривалого періоду професійного становлення. Підґрунтя майбутньої критеріальної моделі можуть скласти функціональні відмінності у професійній діяльності викладача, які відображатимуть результати його самоосвіти і самовдосконалення (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика критеріїв визначення результатів професійної діяльності

викладача у системі неперервної освіти

Компетентний	Професіонал	Майстер
Здатний планувати власну професійну кар'єру на найближчу перспективу	Здатний планувати власну кар'єру в середньостроковій перспективі, досягати кар'єрного успіху шляхом цілеспрямованої самоосвіти і професійної діяльності, узагальнювати досвід побудови власної кар'єри	Здатний на стратегічному рівні планувати власне кар'єрне зростання, сприяти кар'єрному становленню (просуванню) своїх вихованців, досягати значних творчих здобутків у побудові професійної кар'єри, узагальненні та передаванні власного кар'єрного досвіду
Здатність здійснювати професійну самодіагностику на констатувальному рівні	Здатність діагностувати свій професійний рівень підготовки, визначати завдання для подальшої самоосвіти і самовдосконалення	Здатність до системної професійної самодіагностики, прогнозування перспектив самовдосконалення на рефлексивній основі
Здатність до самоосвіти	Здатність до самоосвіти і самовдосконалення	Генерування оригінальних педагогічних ідей, продуктивність наставницької діяльності

Успішність професійного становлення (розвитку) викладача вищої школи залежить від цілеспрямованості цього процесу, кореляції зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) його чинників, зумовлена дотриманням низки умов, серед яких найважливішими є особистісна сприйнятливість до інновацій, сформованість потреби у самоактуалізації і саморозвитку, усвідомлення власної значущості в реалізації освітніх цілей; спрямованість на досягнення позитивних результатів у педагогічній діяльності, наявність постійного прагнення до професійного зростання та самовдосконалення; атмосфера співробітництва та співтворчості в академічному середовищі та ін.

Висновки. Розроблення професіограми викладача вищої школи для системи неперервної освіти має ґрунтуватись на сучасній освітній методології, створювати реальні можливості для поступового підвищення власного рівня професійної підготовки, успішного планування та досягнення кар'єрного зростання. Структура сучасної професіограми повинна складатись із трьох рівнів (компетентність, професіоналізм, майстерність), містити критеріальні вимоги до них у термінах компетентнісного підходу. Результативність професійного розвитку (вдосконалення) викладача вищої школи на спроєктованій професіографічній основі залежить від цілеспрямованості цього процесу, кореляції зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) його чинників, дотримання низки психолого-педагогічних умов.

Перспективи подальшого розроблення порушеної проблеми вбачаємо в уточненні ключових компонентів професійної компетентності (професіоналізму, майстерності) викладача вищої школи, відпрацюванні технологічних підходів до визначення рівнів його професійної підготовки в умовах неперервної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гершунский Б. С.* Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
2. Енциклопедія освіти / головн. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Педагогічна майстерність: [підруч.]. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
4. *Поппер К.* Відкрите суспільство та його вороги. Т. 2 : Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / К. Поппер; перекл. з англ. – К. : Основи, 1994. – 494 с.
5. Порядок шкільний. Статут ставропігійної школи у Львові 1586 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constituanta.blogspot.com/2011/07/1586.html>

А. О. Витченко

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОГРАММЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме. Стаття посвячена научному обґрунтуванню і розробці професіограми преподавателя высшей школы в условиях непрерывного, компетентностно ориентированного педагогического образования. Вследствие применения теоретических методов были определены методологические ориентиры современной профессиографии, освещены диахронические аспекты формирования профессиографических требований в украинской педагогике, проанализированы

теоретические взгляды и подходы к профессиографическому проектированию. На основе смоделированной многоуровневой структуры профессиограммы отработали перечень профессиографических требований в терминах компетентностной образовательной парадигмы, установили условия успешного их выполнения в системе непрерывного педагогического образования, наиболее важными из которых признаны личностная восприимчивость преподавателя к инновациям, сформированность потребности в самоактуализации и саморазвитии, осознание собственной значимости в реализации образовательных целей; направленность на достижение позитивных результатов в педагогической деятельности; атмосфера сотрудничества и сотворчества в академической среде и проч. Проведённое исследование позволило доказать необходимость разработки целостной профессиограммы преподавателя высшей школы для непрерывного педагогического образования на основе критериальных требований в терминах компетентностного подхода, уточнить психолого-педагогические условия её практической реализации.

Ключевые слова: непрерывное педагогическое образование, педагогическое мастерство, профессиограмма преподавателя высшей школы, профессиография, профессионализм, профессиональная компетентность.

A. Vitchenko

DESIGNING PROFESSIOGRAM OF THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT LECTURER UNDER CONDITION OF CONTINUOUS PEDAGOGICAL EDUCATION

Summary. *The article is devoted to scientific substantiation and designing the profессиogram of the higher educational establishment lecturer under condition of continuous, competence-based pedagogical education. As a result of the theoretical methods application, the methodological guiding lines of the modern profессиography have been identified, the diachronic aspects of the profессиography requirements formation in the Ukrainian pedagogic have been highlighted, the theoretical views and approaches to the profессиogram designing have been analyzed. On the basis of the modeled multilevel structure of the profессиogram, the profессиography requirements list in terms of the of the educational paradigm competence have been worked out, the conditions for their successful implementation in the system of continuous pedagogical education have been established. The most important recognized requirements are: the personal receptivity of the lecturer to innovations, the inevitable necessity for self-actualization and self-development, the self-worth awareness while implementation the educational purposes; focusing on achieving the positive results in pedagogical activities; the atmosphere of cooperation and co-creation in the academic environment, and so on. The conducted research proved the need for designing the profессиogram of the higher educational establishment lecturer under condition of continuous pedagogical education based on the criteria of requirements in terms of the competence-based approach, clarifying the psychological and pedagogical conditions for its implementation.*

Keywords: *continuous pedagogical education, pedagogical skills, profессиogram of the higher educational establishment lecturer, profессиography, professionalism, professional competence.*